

Massu koolipapa Johannes Kreek tegi kindlaks Läänemaa loodusobjekte

Johannes Kreek oli enne teist maailmasõda Lõuna-Läänemaal tuntud pedagoog ja koolijuht, kes 1936. aastal asus looduskaitse usaldusmehena otsima põnevaid loodusobjekte – suurte mõõtmetega kive ja puid.

Kaja Lotman

Johannes Kreek sündis 1892. aasta 18. novembril Karuse vallas metsavahi peres. Hariduse sai ta Karuse kihelkonnakoolis [6]. Ta võttis osa esimesest maailmasõjast [1], tuli seejärel tagasi kodukohta ja asus 1914. aastal juhatama Massu külakooli, mis tol ajal asus Massu Nukal vanas puumajas. Kool kolis Massu mõisa 1921. aastal, pärast seda, kui Massu vallavalitsus oli otsustanud osta Massu mõisa [5].

Soov hariduselu juhtida innustas Johannes Kreeki käima 1919. aastal Haapsalus Läänemaa kooliõpetajate suvekursustel, mille ta lõpetas 1922. a talvel. Eksamiga seotud näidistunni andis ta Haapsalu I algkoolis [11].

Massu kool oli Läänemaa paremaid koole, kus õppetööd korraldati eeskujulikult [7]. Johannes Kreek võttis õpetamist väga tõsiselt. Kuna tal oli suur huvi koduloo vastu, uuris ta vallavalitsuse ajaloolisi dokumente, et selgitada, mil moel on kulgenud piirkonna hariduselu ja eestlaste kirjaoskuse omandamine [10: 29].

1933. aastal on kohalik ajaleht humoorikalt kirjeldanud ka hariduselu Massus [9], Johannes Kreeki on mainitud nõnda: „Johannes Kreek — Massu koolijuhataja. Metsavahi poeg. Täielik oma kasvatatud mees. Seepärast hoiab ka kasvatust omale ja ei võta mitte igamehe tervitust vastu. Saks mis saks!“.

Aktiivse ühiskonnategelasena lõpetas Johannes Kreek väga edukalt Massus 1935. aastal korraldatud samariitlaste esmaabikursused [13].

Poliitilistelt vaadetelt olid teda ilm-

1935. aastal korraldati Lihulas hariduspäevad, kus langetati otsus luua Lihulasse Lõuna-Läänemaa keskkool. Otsusele kirjutas alla ka Johannes Kreek

selt mõjutanud mitmesugused liikumised. 1917. aastal ilmusid Massu valda VSDTP, Venemaa sotsiaaldemokraatliku töölispartei liikmed, kohapealt pärit mehed August Vabi ja Jaan Somp. Vallavanem ja sekretär tagandati ja uueks vallasekretäriks määrati Johannes Kreek. Olukorra muutudes jätkas ta koolitööd, kuid hiljem kuulus ta Isamaaliitu nagu paljud teised maakoolide juhatajad.

On teada, et ta oli osav looma kuplesid, mida siis esitati pidude eeskavas meelelahutuseks [10: 49]. Lihula kooli juhatas tol ajal samuti Isamaaliitu kuulunud tegus kaitseliitlane August Kalju. Tema eestvõttel korraldati 1935. aastal Lihulas hariduspäevad, kus langetati otsus luua

Lihulasse Lõuna-Läänemaa keskkool. Otsusele kirjutas alla ka Johannes Kreek [7].

Koduloolise ja kirjandusliku huvi viljana andis ta 1936. aastal omal kulul välja väikese raamatu „Viis juttu koduvalla kroonikast“. Peamiselt on kõne all 1905. aasta sündmused. Teose kohta on ilmunud vähemalt kaks arvustust, kus raamatukest hinnatakse seetõttu, et see sisaldab uusi eluloolisi kirjeldusi Jaan Oksa kohta. Nenditakse aga nõrka kirjanduslikku taset ja trükivigu [4, 12].

1930. aastatel sai Eestis hoogu looduskaitse liikumine.

Gustav Vilbaste otsis maakoolide õpetajate hulgast looduskaitse usaldusmehi, kes pidid kohapeal tutvustama looduskaitse põhimõtteid ja otsima eriliisi loodusobjekte, näiteks suuri kive, puid ja allikaid, ning kirjutama üles nende kohta käivad rahvajutud. Usaldusmehed mõõdistasid ja koostasid joonised, suhtlesid maaomanikuga ja korraldasid kaitse alla võtmist vabatahtlikult ja tasuta. Ka Johannes Kreek otsustas koolijuhi ameti kõrval hakata 1936. aastal looduskaitse usaldusmeheks. Juba sama aasta aruandes riigiparkide valitsusele on ta märkinud [2]:

„Minu selle aasta tööd:

1) Mõõtsin ära kaks nn näärikiivi Saastnas, üks Nääri talu krundis Matsalu lahe ääres ja teine Näärikiivi talu krundis Topi lahe ääres. Töökohta esitasin riigiparkide valitsusele aruande koos täpsete joonistega

2) Tegin ettepaneku järgmiste esemete looduskaitse alla võtmiseks: Liukivi, vanaaegne ohvrikivi, Kokuta-Massu vahelise maantee ääres ja teise Suure kivi ehk nn Zurikovi krundis. Esimene, Liukivi, on nüüd võetud muinsuskaitse alla nagu kinnitas kohalik konstaabel. Teise looduskaitse alla võtmiseks on krundiomaniku allkiri olemas, kuid joonised on veel

Fotod: erakogu

Tõenäoliselt 1930. aastal pildistatud Massu kooli õpetajad. Vasakult istuvad Valeria Liik, Eugenia-Elisabeth Kreek (abikaasa), Marta Baumann, Johannes Kreek, taga istub Helga Tuusis

tegemata ja ära saatmata.

3) Tegin ettekande Salevere Salumäe looduskaitse alla võtmiseks

4) Panin kohaliku seltskonna liikuma, kui Massu koolipargi teise poole omanik Zurikov tegi kaupa loogameistritega, et teha pargist kannustik. Aktsioon andis tulemusi ja vallavanim pöördus maavalitsuse poole, et park võtta ajutiselt looduskaitse alla.

5) Tegin ettepaneku võtta park jäädavalt looduskaitse alla või vahetada koolile, kusjuures Zurikovi talu ja endine koolitalu oleks tulnud uuesti planeerimisele. See pole senini teostatamist leidnud, kuigi on ainus lahendus. Sest ei saa kujutella, et kohaliku koolimaja ja rahvamaja ümbruse park maha raiutakse sel ajal kui kõikjal käib kodude ja avalike hoonete kaunistamine. Aga asunik ei ole siiani jätnud lootust selles oma tahtmist läbi viia“.

Johannes Kreegi 1937. aasta aruandest looduskaitseinspektor Gustav Vilbastele võib lugeda põhjalikku

Saastna nõiamänni kirjeldust, mis annab meile aimu, kuidas rahvas elas ja millesse uskus: „Esimesel novembril 1937. aastal käisin Saastna pargis nõiamändi otsimas. Möisasüdame omaniku Pitneri perenaine, kelle poole pöördusin palvega mulle näidata puu asukoht, ei tea ta sellest midagi. Jah, ta on kuulnud, et pargis seesugune puu on, kus just, seda ei

” Usaldusmehed
möödistasid ja
koostasid joonised,
suhtlesid maaomanikuga ja
korraldasid kaitse alla võtmist
vabatahtlikult ja tasuta.

tea, pole sinna külge midagi käinud viimas. Ehk teab Prooberg, Miina. Tema muidugi teaks, aga sinna minna on kaugel. Endine kärner Viital elab siinsamas, parem küsib sellelt. Jäägu mina siia parki seda kuulsat puud otsima. Tema läheb küsib kärneri nai-

selt. Läkski.

Otsisin hulka aega, aga pargis polnud ainsatki mändi. Lähen viimaks kärneri maja poole, et ehk eided tulevad juba ükskord ja nüüd siinsamas pargi nurgas, näen keskmine mänd, pikkuselt ja jämeduselt päris tavaline. Majast tulebki mu endine saatja. Kärneri rahvas söönud, pole aega tulla, mänd ju siinsamas, selle leiab ilma näitamatagi. Lähengi mändi vaatama. Terves pargis ei ole ma kohanud ainsatki mändi, nüüd siin üks ja keskelt, rinna kõrguselt imelikult paunakas.

Lõunakaarest puule liginedes paisab silma tugev raudaas, mis nüüd puusse kasvanud. Sellest kõrgemal ja ümberringi on puutüvi tihedalt täis löödud igasuguseid naelu.

Misjaoks see aas ja kõik need naelad? Ei tea Pitneri proua, tema alles seitsmendat aastat elab siin. Mingu ma Pargi talusse küsima. Lähen sinna. Naised söövad toas, kartulikauss ja silgusoolvesi. Peremeest ei ole kodus.

Pitneri Jaaniga Varblas palke maha võtmas.

Räägin männist. On küll, pargis jah, nende pargis. Miks ta ei anna allkirja kaitse alla võtmiseks, annab ikka. Kui palju sellest ühest männist siis puid saakski ja pargis teisi puid küllaga, mida maha võtta. Ainult oodatagu, kuni peremees koju tuleb, naised ikka allkirja anda ei või.

Millest siis männil sihuke imevägi, küsin. „Koerast, ikka koerast“, vastab üleni kortsuline vanaema, „Näe, poodud otse männi külge ja sellest aast puu hakkas inimesi aitama.“

Nojah, kas iga puu, mille otsa koer puuakse, evib imeväge? „Seda vanarahvas usub küll, et mille külge koer puuakse, omab pärast terveks tegevat väge.“

Agas milliste haigustega siia tulakse, küsin. „Kas näiteks sügelistega?“. „Sügelisi ei arsti, aga paised ja maa-alused (vistrikud) aga küll. Pigist vistrikku naelaga ja tule löö nael männi sisse ning oledki hädast lahti. Mõõdunud talvel olnud riideribasis veel üsna mitu männi küljes.“

3. novembril samal aastal on ta käinud piirkonna suurima tamme juures ja selle kohta on säilinud väga ehe kirjeldus:

„Suur tamm nn Põlma pea asub Voose asunduses Kopli talu krundil. Tamme pikkus pole just silmapaisetev, võiks olla 18-20 m, seda suurem on aga jämedus. Tamme ümbermõõt on 4,5 m. Teisi nii jämedaid tammi siin ei leia.

- Miks peremees selle ühe haru ära saagis? Noh, vaadaku ma ise ka, kuidas siin on, puu on ju seest tühi, ajagu ma oma teras mõõdulint siit sisse ja siis näeb. Ajasingi ja oma 70 sm läbimõõdus oli tamm sees tühi.

- Nojah, see oks oli üsna kuivanud ja kas peab siis ootama, kuni oks kaela kukub, ta saagis oksa ära sellepärast, et viljakasvatamisel ja üldse töödel kuiv oks poleks ohtlik.

- Kas peremees nõustub puu looduskaitse alla võtmiseaga?

- Ei, miks mitte, mis häda siis seda maha võtta? Tema perenaisega juba mitu korda rääkinud, et las jääda need kolm: pullitamm, Põlma pea ja

see üks kolmas, noorem ja nimeta jäägu lastelastele mälestuseks, milline mets siin kasvas, kui tema Karl Korju selle põlismetsa siin põlluks tegi.

- Selle nimi siin on siis Põlma pea?

- Jah, vanasti oli siin Põlma talu. See tamm oli Põlma koplis. Sellepärast selline hüüdnimi. Mõisaajal käidi Põlma pea all kaarte mängimas.

- Aga see pullitamm?

- Vaadake, see seal on omaaegne mõisa karjakaev. See oli mõisa pullide karjamaa. Tammele löödi sisse raudaasad. On ikka rängad aasad, nüüd juba puu sisse kasvanud.

- Aga tasub ikka põlluks teha? Vaeva siin ju kurjasti?

- Tasub, vaadake, maapind siin nii kobe ja muhe. Liivakas. Hundisavi savi all, oma 3-4 sülda puhas hunt. Selle lapi pealt sealt sain 13 koormat otri. Ja siit sain hea nahatäie nisu.

Kui vaadata, mis on saanud Johannes Kreegi tehtud ettepanekutest, võib öelda, et ta on olnud üsna tulemuslik.

Jutt kaldub Hingemäe ristidele aga selgub, et hr Luberg on ristid ära viinud kevadel Tartusse saatmiseks. Kolm olnud, kaks jäi ja üks raudkivi, viimases olnud raiutud võõras keeles mingid sõnad“.

Kui vaadata, mis on saanud Johannes Kreegi tehtud ettepanekutest, võib öelda, et ta on olnud üsna tulemuslik. Praegugi teame ja tunneme Matsalu rahvusparkis Näärikive, Salevere Salumäge, Saastna pargis on alles nõiamänd. Massu Liukivi on muinsuskaitsealune mälestis, Suur kivi ehk Zurikovi kivi on looduskaitse all. Põlma pea ja Pulli tamm ning ka see nimetu kolmas tamm on ikka alles tänu looduskaitsele, et mälestada põlismetsa, mille üks tugev talumees põlluks tegi.

1937. a novembris ostis Johannes Kreek Lihula kirikumõisa müügis olevast maast Mihkli 1 maakoha. Ilmselt oli tal plaan siduda end tulevikus Lihulaga, sest ta on üks neist

Lõuna-Läänemaa koolijuhatajatest, kes kirjutas alla pöördumisele rajada Lihulasse keskkool.

Paraku oli tema ja ka pere saatus kurb. 1941. aasta aprillis esitati Johannes Kreegi kohta anonüümne süüdistus: ta korraldavat salakoosolekuid endiste kaitseleitlastega. Ta arreteeriti 14. juunil 1941. § 58-13 alusel saadeti ta 27. juunil 1941 viieks aastaks sunnitöölaagrisse Sverdlovski oblastisse Sevurallagi, kus ta suri 4. aprillil 1942. Vangilaagris 19. aprillil 1942. a koostatud süüdistuskokkuvõtte järgi olevat Johannes Kreek olnud kontrevolutsioonilise organisatsiooni Isamaaliit liige ja tal olnud enne maareformi 41,5 ha maad. Ta olevat andnud maa rendile, saades kolmandiku saagist. Ka olevat ta teinud agitatsioonitööd Pätsi kodanliku valitsuse kasuks [8]. ■

1. Eestlased Esimeses maailmasõjas. Rahvusarhiivi ühisloome algatus. www.ra.ee/ ilmasoda.
2. ERA 983.2.21. Maakondade looduskaitse usaldusmeeste ja looduskaitse objektide toimikud. Läänemaa.
3. Head ja halvad rahvakoolid Eestis. Märkused koolinõunikkude aruannetest. – Kaja 1925, 5. detsember, nr 296.
4. Jaan Oks koolmeistrina. – Eesti Päevaleht 1936, 11. oktoober, nr 276.
5. Kaasik, Eimar 1990. Hariduselust Massus. – Lõuna Läänlane, mai 1990. muuseumid.laaneranna.ee/wp-content/uploads/sites/31/2018/07/Hariduselust_Massus.pdf.
6. Kukk, Eha 2007. Kolm sajandit Koolihariduse algusest Karusel. – Lääne Elu, 13. november.
7. Lõuna-Läänemaa soovib keskkooli. – Lääne Elu 1935, 8. oktoober.
8. Mandel, Mati 2007. Kurjuse aasta Lõuna-Läänemaal 1940-1941. Eesti Ajaloomuuseum, Tallinn: 62–63.
9. Massu vallast, maast ja rahvast 2. – Lääne Elu 1933, 4. märts.
10. Polberg, Helmut 2016. Kui Virtsu põles. Virtsu arenguselts, Virtsu.
11. Sis 1922. Õpetajate eksamid Läänemaal. – Tallinna Teataja, 13. jaanuar, nr 10.
12. Tasa, Ed. 1936. Pisiarvustusi. J. Kreek. Viis juttu koduvalla kroonikast. – Õpetajate Leht, 9. oktoober, nr 41.
13. Uusi samariitlasi Massust. Kursused lõpetas 33 inimest. – Lääne Elu 1935, 29. oktoober.

Kaja Lotman (1960) on zooloog ja looduskaitseja; töötab keskkonnaametis nõunikuna. Pälvinud esimese eestlase-na Euroopa kaitsealade liidu medali. Üks südamehäädasemaid töid on olnud niitade taastamine.